

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-16>

УДК 331.101.262

БЕРЕСТЕЦЬКА Олена

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

<https://orcid.org/0000-0001-7119-4496>

БЕЗЗУБКА Василь

ТОВ «Спектр Агро»

ПЕРСПЕКТИВИ НАРОЩЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті визначаються перспективи нарощення трудового потенціалу в контексті євроінтеграційних процесів. Проаналізовано літературні джерела з метою визначення сутності трудових ресурсів країни. Висвітлено сучасний стан трудових ресурсів країни та перспективи нарощення трудового потенціалу. Визначено ключові аспекти співпраці України та Європейського союзу. Досліджено проблеми нарощення трудового потенціалу та розвитку трудових ресурсів в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Виокремлено, що підвищення міграційної активності населення, зростання рівня безробіття та втрата доходів значної частини населення призвели до поглиблення нерівності у розподілі доходів. Крім того, зазначено, що зростання конкуренції на ринку праці та нестача кадрових ресурсів в умовах війни перешкоджає розвитку трудового потенціалу країни. Досліджено ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу в Україні під час війни та в умовах розвитку євроінтеграційних процесів. Визначено, що найбільш пріоритетними напрямками є впровадження програм фінансової підтримки підприємств та населення, підвищення мінімальної заробітної плати, розвиток соціального забезпечення, розробка заходів для покращення психологічного стану населення, а також впровадження європейських стандартів рівності прав та можливостей для усіх верств населення. Зазначено, що сучасна стратегія розвитку людського капіталу в Україні передбачає залучення іноземної робочої сили та підтримку від Європейського Союзу та партнерів. Проаналізовано ключові програми та ініціативи Європейського Союзу, спрямовані на розвиток трудового потенціалу України. Визначено, що активна співпраця з Європейським Союзом у сфері наукових та технологічних програм сприяє формуванню інноваційного середовища, проте вимагатиме реформ у сфері трудових ресурсів, і важливо розпочати необхідні зміни в короткостроковій перспективі.

Ключові слова: трудовий потенціал, трудові ресурси, соціальний капітал, міграція, безробіття, євроінтеграція.

BERESTETSKA Olena

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

BEZZUBKA Vasyly

Spectr-Agro LLC

PROSPECTS FOR BUILDING LABOR POTENTIAL IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

The article identifies the prospects for increasing labor potential in the context of European integration processes. Literary sources are analyzed in order to determine the essence of the country's labor resources. The current state of the country's labor resources and prospects for increasing the labor potential are highlighted. The key aspects of cooperation between Ukraine and the European Union are identified. The problems of increasing labor potential and development of labor resources in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine are investigated. The author emphasizes that increased migration activity, rising unemployment and loss of income for a large part of the population have led to a deepening of inequality in income distribution. In addition, it is noted that increased competition in the labor market and a shortage of human resources in the context of war impede the development of the country's labor potential. Effective ways to increase the labor potential in Ukraine during the war and in the context of the development of European integration processes are investigated. It was determined that the top priorities are the implementation of financial support programs for enterprises and the population, raising the minimum wage, developing social security, developing measures to improve the psychological state of the population, and implementing European standards of equal rights and opportunities for all segments of the population. It is noted that the current strategy for the development of human capital in Ukraine involves the attraction of foreign labor and support from the European Union and partners. The author analyzes the key programs and initiatives of the European Union aimed at developing the labor potential of Ukraine. It is determined that active cooperation with the European Union in the field of scientific and technological programs contributes to the formation of an innovative environment, but will require reforms in the field of labor resources, and it is important to start the necessary changes in the short term.

Keywords: labor potential, labor resources, social capital, migration, unemployment, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сучасного розвитку світової економіки та глобалізаційних процесів питання нарощення трудового потенціалу набуває особливого значення для України. Євроінтеграційні прагнення держави відкривають нові можливості для розвитку трудових ресурсів, водночас ставлячи перед суспільством численні виклики. Розвиток трудового потенціалу стає ключовим чинником економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та інтеграції у європейський ринок праці. Європейський Союз, будучи прикладом успішної інтеграції різних економік та культур, пропонує Україні численні інструменти для вдосконалення системи освіти, підвищення кваліфікації працівників та

стимулювання інновацій. Водночас процес євроінтеграції вимагає адаптації національних стандартів до європейських, що включає зміни у законодавстві, реформування ринку праці та створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти розвитку трудових ресурсів та нарощування трудового потенціалу були предметом дослідження багатьох вітчизняних авторів, зокрема таких як А. Нікуліна, Т. Гітіс [1], І. Ткаченко, В. Титаренко [2], В. Мороз [3] тощо. Ці вчені підкреслюють важливість трудових ресурсів для економічного розвитку та визначають їх складові, які включають фізичне здоров'я, освіту, культурний рівень, кваліфікацію та інші аспекти. Сучасний стан трудових ресурсів країни та перспективи нарощення трудового потенціалу висвітлювали Т. Васильців, О. Мульська, В. Бідак [4], К. Бергон, Е. Тейт, С. Руфат [5], Р. Лупак, Б. Мізюк, В. Зайченко, М. Куницька-Гліаш [6] тощо. Науковці зосередились на ключових аспектах впливу євроінтеграційних процесів на трудовий потенціал, визначаючи важливість європейських стандартів управління та економічної стабільності для подальшого розвитку України. У ході ідентифікації проблем та визначення напрямків їхнього вирішення було використано результати досліджень таких вчених як А. Кузнєцова, З. Скринник, Л. Семів [7], Т. Немченко, С. Коваленко, В. Коваленко [8], Р. Трофанюк [17], О. Новікова, Ю. Залознова, Н. Азьмук [9] та інших. Вони вбачали пріоритетність впровадження програм фінансової підтримки підприємств та населення, підвищення мінімальної заробітної плати, розвитку соціального забезпечення, розробку заходів для покращення психологічного стану населення, а також впровадження європейських стандартів рівності прав та можливостей для усіх верств населення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає у визначенні та аналізі перспектив нарощення трудового потенціалу України в контексті євроінтеграційних процесів. В статті розглядаються взаємозв'язки між розвитком трудових ресурсів країни та її євроінтеграційною стратегією, визначаються ключові чинники, що впливають на розвиток ринку праці в умовах європейської інтеграції, а також обговорюються пріоритетні шляхи підвищення ефективності та конкурентоспроможності працівників в контексті зближення з європейськими стандартами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Трудові ресурси належать до необхідної складової сукупності виробничих ресурсів, яка визначається як промисловий та виробничий персонал, зайнятий на підприємстві чи в галузі. Рівень ефективності використання цих ресурсів відображається як у рівні їхньої кваліфікації, так і в ступені їхнього внеску у вартість, яку вони створюють для підприємства. Оцінка ефективності використання трудових ресурсів здійснюється на основі комплексного аналізу якісних та кількісних параметрів, які відображають рівень продуктивності, задоволеності та мотивації працівників, а також результативність їхньої діяльності у виконанні поставлених завдань.

Згідно з науковими дослідженнями А. Нікуліної та Т. Гітіс трудові ресурси являють собою основний резерв, який забезпечує функціонування будь-якої національної економіки, становлячи собою живу робочу силу певної країни або народу. Зміни в обсязі цього резерву значно впливають на характер економічного розвитку. Тобто, кількість і стан трудових ресурсів безпосередньо визначають рівень економічного розвитку країни, сприяють ефективності виробництва та конкурентоспроможності економічних суб'єктів [1].

Натомість на думку І. Ткаченко та В. Титаренко, трудові ресурси складаються з частини населення країни, яка має хороше фізичне здоров'я, освіту, культурний рівень, здібності, кваліфікацію та професійні знання, необхідні для участі в суспільно корисній діяльності. Реалізація ефективної соціальної стратегії призводить до досягнення як соціальних, так і економічних результатів. Тому соціальний ефект полягає у покращенні параметрів розбудови людського потенціалу та узгодженні соціальних відносин, тоді як економічний виявляється у підтримці продуктивної поведінки ключових соціально-економічних груп населення [2]. Крім того, трудовий потенціал, який описується як сукупна здатність до праці, становить один із ключових елементів в економічному аспекті суспільства. Він виходить за рамки простої працездатності й являє собою потенційну здатність суспільства до роботи. Поняття трудового потенціалу базується на загальному потенціалі людства та визначає можливості економіки виробляти матеріальні блага та надавати послуги для задоволення потреб суспільства. Слід зазначити, що цей потенціал, включаючи й людський, постійно змінюється. Він є динамічним явищем, що залежить від рівня розвитку індивідуумів та суспільства в цілому. Такий підхід дозволяє розглядати трудовий потенціал як змінну величину, що постійно перебуває у процесі еволюції та розвитку в часі [3].

Початок повномасштабного вторгнення та тривалі бойові дії стали каталізатором євроінтеграційних амбіцій України, зробивши цей напрямок розвитку фундаментальною складовою її подальшого розвитку. На сьогодні Україна активно прагне інтеграції до європейської спільноти, яка ґрунтується на принципах демократії, верховенства права, економічної свободи та інституційної стабільності. Таким чином,

перспективи розвитку України напряму пов'язані з Європейським Союзом, а не з авторитарними моделями управління. Однак погіршення якості трудових ресурсів внаслідок війни може стати значним чинником ризику для повного відновлення, а також спричинити розбіжності в соціально-економічних системах України та Європейського Союзу, що є природними передумовами для їхньої інтеграції. Ця ситуація підкреслює необхідність розробки та впровадження превентивної політики, спрямованої на подолання проблем соціальної вразливості українського населення як всередині країни, так і за її межами. Така політика сприятиме збереженню трудового потенціалу як ключового ресурсу для подальшого відновлення економіки та соціальної сфери, а також забезпеченню максимального використання його потенціалу [4].

Збереження та розвиток трудових ресурсів і потенціалу України є стратегічним завданням не лише для самої держави, але й для Європейського Союзу. Європейська інтеграція базується на фундаментальних цінностях свободи, демократії та дотримання прав людини, а також передбачає ефективне функціонування ринкової економіки та забезпечення високоякісного кадрового ресурсу. У цьому контексті боротьба з соціальною вразливістю населення України під час війни сприятиме як поглибленню євроінтеграційних процесів, так і підвищенню зацікавленості європейських країн у залученні України до спільного європейського простору [4].

Крім того, слід зазначити, що Україна володіє значним інтелектуальним і кадровим ресурсом, а також трудовим потенціалом, що може допомогти стабілізувати численні демографічні, міграційні та ресурсні виклики, з якими стикається сучасна Європа. Проактивна політика, спрямована на запобігання соціальній вразливості населення, сприятиме досягненню балансу між стійкістю та вразливістю соціально-економічної системи, що дозволить зберегти трудовий потенціал України та уникнути значних фінансових та ресурсних витрат світової спільноти на його відновлення після досягнення критичного рівня соціальної небезпеки [5].

Проблема високої соціальної вразливості в Україні має важливе значення, яке виявляється не лише у період війни, але й у попередні роки. Цей аспект відзначався заглибленням регіональних диспропорцій у розвитку та відстає від показників сусідніх європейських країн за ключовими соціальними та економічними показниками (рис. 1). Переважно таку динаміку обумовило зростання зовнішньої міграційної активності населення поряд зі зміцненням соціального напруження внаслідок втрати людського потенціалу, дисбалансу регіональних ринків праці та інших деструктивних чинників, які сприяли загостренню цієї проблематики.

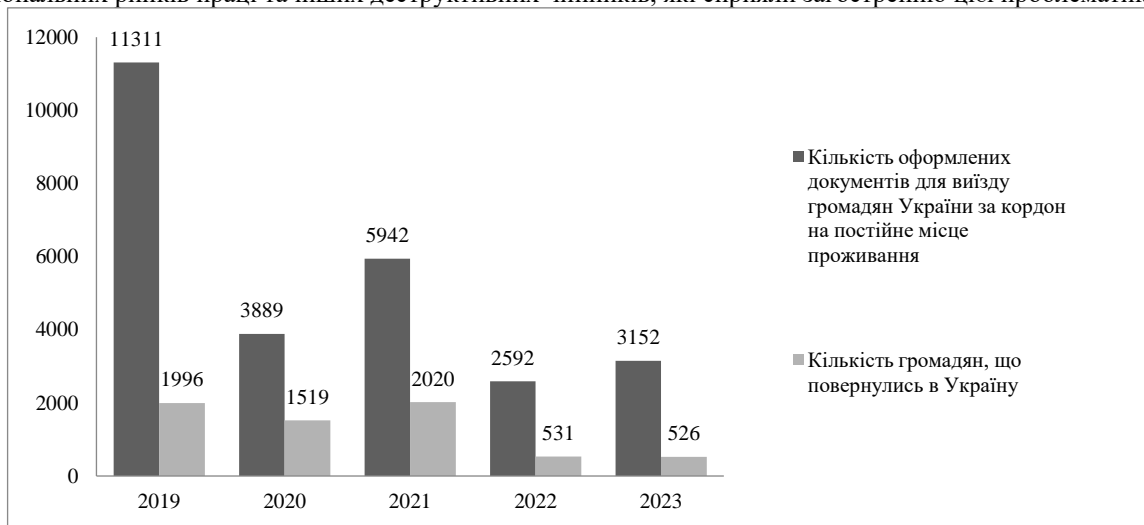

Рис. 1. Структура та динаміка міграційної активності населення

Джерело: складено на основі [10]

Розпочата російською федерацією широкомасштабна військова агресія на території України зумовила хвилю примусової міграції, яка різко вплинула на динаміку та функціонування ринків праці й зайнятості та загалом на трудовий потенціал країни. У цій ситуації надзвичайно важливо усвідомлювати складності та загрози, що виникають як з-за внутрішніх, так і зовнішніх чинників, і формувати стратегії керування ризиками вразливості. Такі стратегії можуть бути превентивними, спрямованими на зменшення рівня вразливості, та реактивними, орієнтованими на захист та підтримку уразливих груп [6]. Серед критичних аспектів, які потребують негайної уваги, варто виокремити зростання безробіття, погіршення економічного становища населення, скорочення внутрішнього ринку праці, а також навантаження на соціальну інфраструктуру через потребу в підтримці внутрішньо переміщених осіб.

Під час воєнного конфлікту в Україні побічні ефекти соціальної вразливості набули великого значення. Зокрема, безробіття та втрата доходів значної частини населення призвели до поглиблення нерівності у розподілі доходів (рис. 2). Ця нерівність впливає на основні права людини, збільшуючи рівень бідності та впливаючи на якість життя, що проявляється у розподілі статків та доходів, особливо в умовах війни.

Протягом останніх десяти років безробіття в Україні залишається стабільно високим. Попри деякі покращення у розвитку економіки перед початком пандемії, безробіття залишається актуальним завданням, особливо в умовах повномасштабної агресії росії проти України. Така ситуація обумовлює потребу у вдосконаленні стратегії стимулювання економічного росту та розвитку ринку праці. Наразі країна стикається зі зниженням трудового потенціалу через втрати внаслідок війни, міграції та погіршення стану інфраструктури. Однак спостерігаються позитивні тенденції, такі як зміцнення національної ідентичності та розвиток цифрової культури [11].

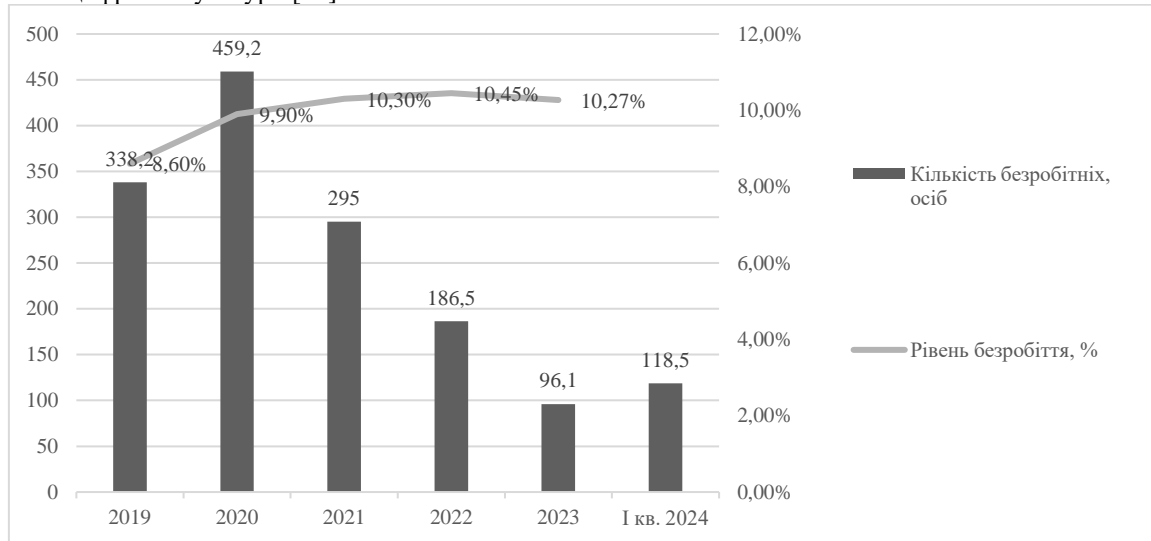

Рис. 2. Рівень безробіття в Україні

Джерело: складено на основі [12; 13]

Отже, важливо враховувати можливе зростання конкуренції на ринку праці та нестачу кадрових ресурсів, що можуть виникнути внаслідок релокації бізнесу та міграції висококваліфікованих фахівців за кордон. Зокрема, планові та потенційні наслідки збройної агресії на соціальну вразливість населення та проблеми збереження й ефективного використання трудових ресурсів країни можуть призвести до значних змін у кон'юнктурі, регіональній нерівності та галузевого дисбалансу [4]. Таким чином, відзначається необхідність розробки рекомендацій з моніторингу та аналізу проблем соціальної вразливості населення як в цілому, так і у різних аспектах особистого (малозабезпеченість, фінансова стабільність, медичне забезпечення, житлові умови), сімейного, трудового (працевлаштування, умови праці, безробіття, мікроклімат на робочому місці) та суспільного життя (система соціального захисту, інфраструктура, економічний розвиток) [7]. Такий підхід допоможе обґрунтувати якісні та ефективні рішення у рамках державної політики щодо збереження та оптимального використання трудового потенціалу України.

Крім того, важливо звернути увагу на необхідність надання широкого спектра послуг для покращення психологічного стану населення, оскільки внаслідок військового вторгнення люди стикаються з постійним стресом. Такий стрес негативно впливає на якість трудового потенціалу та заважає формуванню соціального капіталу країни через відсутність відчуття безпеки, погіршення соціально-психологічного клімату та зниження інвестиційної привабливості. Водночас слід відзначити, що спостерігається позитивна динаміка зростання соціального капіталу завдяки формуванню суспільної підтримки, згуртованості та довіри, а також готовності приймати непопулярні рішення та надавати допомогу. Проте, враховуючи складність повоєнного етапу суспільного розвитку, психологічна підтримка стане ключовим елементом для оптимізації наявного соціального капіталу та його подальшого збільшення [8].

Таким чином, проблеми використання трудових ресурсів та нарощення трудового потенціалу є досить чисельними, що обумовлює необхідність визначення найбільш ефективних напрямків їх вирішення в Україні під час війни та розвитку євроінтеграційних процесів (табл. 1).

Наразі Україна має потужний потенціал для вдосконалення трудових ресурсів, що відображено у Стратегії розвитку людського капіталу до 2025 року [15]. Ця стратегія зорієнтована на чотири ключові напрями: поліпшення демографічної ситуації, трансформацію освіти та науки, забезпечення рівних прав та культурний розвиток. Однак, під час воєнного конфлікту виконання стратегії ускладнене і не відповідає вимогам післявоєнного відновлення. Стратегія розвитку людського капіталу фокусується на п'яти стратегічних напрямках, які відображаються через конкретні завдання. Головні зусилля спрямовані на поліпшення медико-демографічної ситуації, підтримку освіти, доброчесності та інновацій у суспільстві. Кожен отримує однакові можливості для розвитку, а наука стає каталізатором економічного росту. Також важливою метою є формування всебічно розвиненої особистості та підтримка духовного зростання. Особлива увага приділяється рівності прав та можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, а також впровадженню європейських стандартів з гендерної рівності [11].

Таблиця 1

Ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу в Україні під час війни та в умовах розвитку євроінтеграційних процесів

Проблеми використання трудових ресурсів	Ефективні напрямки нарощення трудового потенціалу
Масова міграція та внутрішнє переміщення	<ul style="list-style-type: none"> - Реалізація програм забезпечення доступу до соціальних послуг та працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з фокусом на їхню інтеграцію на нових місцях. - Надання фінансової й психологічної підтримки, а також розробка програм інтеграції на нових місцях проживання з урахуванням викликів, що виникають через переселення та втрату стабільності.
Руйнування та занепад інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлення та підтримка інфраструктури, включно з дорогами, мостами, залізницями та зв'язком, через мобілізацію інвестицій та міжнародної допомоги. - Розробка комплексної стратегії для швидкого відновлення та утримання інфраструктури з урахуванням важливості для стабілізації суспільства та розвитку економіки.
Зменшення кількості робочих місць	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримка підприємств, що постраждали від військових дій, шляхом фінансової допомоги та податкових пільг, спрямованих на збереження робочих місць та стимулювання їх відновлення. - Залучення інвестицій для створення нових підприємств та робочих місць через впровадження спеціальних програм і стимулів для бізнесу.
Зниження рівня безпеки праці	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження та посилення стандартів безпеки праці з метою забезпечення безпеки працівників та запобігання нещасних випадків на роботі. - Проведення регулярних інспекцій та навчання персоналу для покращення умов праці та зменшення ризиків для працівників у воєнних умовах.
Зниження обсягів доходів населення	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження програм фінансової підтримки для осіб, які втратили роботу через військові дії, з метою забезпечення їхніх базових потреб та зменшення соціальних нерівностей. - Підвищення мінімальної заробітної плати та розширення соціальних програм допомоги для найбільш вразливих груп населення.
Психологічний стрес	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження психологічних програм підтримки для працівників, які відчувають стрес через військові дії, з метою забезпечення їхнього психічного здоров'я та зменшення негативного впливу на працездатність. - Надання психологічної допомоги працівникам та їхнім родинам для підтримки їхнього емоційного стану та забезпечення адаптації до стресових умов воєнного конфлікту.

Джерело: складено на основі [14]

Після війни головною метою уряду України є повернення громадян з закордону та формування ефективної інфраструктури для нарощення трудового потенціалу. Основна стратегія полягає в поліпшенні якості життя через покращення здоров'я, освіти та професійних навичок [9]. Проте, навіть у разі повернення мігрантів, країна стикається з потенційним дефіцитом робочої сили у розмірі 3,1-4,5 млн осіб [16]. Стратегія розвитку людського капіталу має на меті залучення іноземної робочої сили та підтримку від Європейського Союзу та партнерів для подолання цього виклику.

Європейський Союз демонструє свою готовність відповідати на актуальні виклики та тренди, що відображено в ряді фінансованих програм та ініціатив ЄС, які мають різноманітні цілі: від розвитку та отримання нових навичок до налагодження партнерств та подолання перешкод для вступу на європейські ринки, включаючи ринок праці. Наприклад, партнерство з Європейським Союзом сприяє створенню сприятливих умов для бізнесу та підвищенню інвестиційного клімату. Крім фінансової підтримки, Європейський Союз надає нефінансову допомогу через бізнес-коучинг та консультації. Програма «EU4Business» є ключовою ініціативою, спрямованою на відновлення та розвиток України. Україні необхідно активно впроваджувати інноваційні рішення та технології для розвитку трудового потенціалу. Співпраця з Європейським Союзом, зокрема за участю в наукових та технологічних програмах, сприяє формуванню інноваційного середовища. Приєднання до Європейського Союзу вимагатиме відповідних реформ у сфері трудових ресурсів, що робить актуальною потребу в реформах у цей час. Крім того, Україні важливо активно впроваджувати інноваційні рішення та передові технології. У такому контексті співпраця України з Європейським Союзом є важливим чинником, зокрема, різноманітні наукові та високотехнологічні програми, такі як «Цифрова Європа», Horizon Europe, Euratom і багато інших, які підтримує Європейський Союз, сприяють українським стартапам та формуванню сприятливого інноваційного середовища в регіонах [17].

Таким чином, вирішення актуальних проблем збереження та нарощування трудового потенціалу України стає важливим завданням для подальшого стабільного розвитку країни, зокрема її повоєнного відновлення. Тому важливо впроваджувати інноваційні рішення та технології для збільшення продуктивності праці. У такому контексті співпраця з Європейським Союзом через наукові та високотехнологічні програми сприятиме формуванню інноваційного середовища в Україні. Приєднання до Європейського Союзу буде потребувати змін у роботі з трудовими ресурсами, тому важливо розпочати необхідні реформи у короткостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наразі Україна стикається зі складною економічною ситуацією, яка обумовлена стабільно високим рівнем безробіття та втратами трудового потенціалу через бойові дії, міграцію працездатного населення та

руйнування інфраструктури. У такому контексті необхідно вдосконалювати стратегії стимулювання економічного зростання та розвитку ринку праці для забезпечення подальшого стабільного розвитку країни. Вирішення цих проблем потребує впровадження інноваційних рішень і технологій для підвищення продуктивності праці. Тому співпраця з Європейським Союзом є найбільш пріоритетним напрямком розвитку для країни, оскільки його наукові та високотехнологічні програми сприяють створенню інноваційного середовища в Україні. Проте імовірно приєднання до Європейського Союзу вимагатиме ґрунтовного реформування у сфері трудових ресурсів, тому головним завданням українського уряду є своєчасна та якісна розробка і подальше впровадження відповідних реформ.

Література

1. Гітис Т. П., Нікуліна А. А. Дослідження сучасного стану трудових ресурсів України. Вісник економічної науки України. 2018. № 2(35). С. 43-47.
2. Ткаченко І. П. Титаренко В. І. Трудовий потенціал: проблеми та перспективи розвитку. The 5th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research». CPN Publishing Group. 2024. С. 611-615.
3. Мороз В. М. Трудовий потенціал бізнес-лідера: навчальний посібник. ДП «НВЦ «Пріоритети». 2016. 40 с.
4. Васильців Т. Г., Мульська О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. Вісник ЛТЕУ. Економічні науки. 2022. № 67. С. 43-48.
5. Бертон К., Тейт Е., Руфат С. Соціальна вразливість: концептуальні основи та геопросторове моделювання. Вразливість і стійкість до природних небезпек: Cambridge University Press. 2018. С. 53-81.
6. Лупак Р., Мізюк Б., Зайченко В., Куницька-Іліаш М., Васильців Т. Міграційні процеси та соціально-економічний розвиток: взаємовпливи та регуляторна політика. Аграрна та ресурсна економіка: Міжнародний науковий електронний журнал. 2022. № 8(1). С. 70-88.
7. Кузнецова А. Я., Скринник З. Е., Семів Л. К. Соціальне забезпечення в Україні: навчальний посібник. Університет банківської справи. Науково-дослідний центр ТзОВ «Айкю Холдинг». 2021. 552 с.
8. Немченко Т. А., Коваленко Є. В., Коваленко В. Є. Шляхи забезпечення розвитку трудового потенціалу України в кризовий період. Фінансово-економічні проблеми розвитку суб'єктів господарювання в період становлення інноваційної економіки: зб. наук. пр.: всеукраїн. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 10 листоп. 2022 р. Кривий Ріг: КНУ, 2022. С. 610-612.
9. Новікова О., Залознова Ю., Азьмук Н. Відновлення людського капіталу України у післявоєнний період з використанням переваг цифровізації. Журнал європейської економіки. 2022. № 21(4). С. 407-427.
10. Статистичні дані. Державна міграційна служба України, 2023. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html>
11. Коваль О. Оновлення стратегії людського розвитку: аспект репатріації біженців війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2024. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehiyi-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv>
12. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>
13. Рівень безробіття в Україні. Мінфін. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/>
14. Трофанюк Р. Проблеми використання трудових ресурсів в Україні. Економіка та суспільство. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-24>
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку": Указ Президента України; Стратегія від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>
16. Михайлишина Д., Самойлюк М., Томіліна М. Біженці з України: Хто вони, скільки їх та як їх повернути?. Фінальний звіт. Центр економічної стратегії, 2023. 120 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf>
17. Програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» підтримуватиме підприємців під час воєнного стану. EU4Business, 2022. URL: <https://eu4business.org.ua/news/the-eu4business-sme-competitiveness-and-internationalisation-programme-will-support-ukrainian-smes/>

References

1. Hitis, T. P., Nikulina, A. A. (2018). Doslidzhennia suchasnoho stanu trudovykh resursiv Ukrainy [Study of the current state of labor resources of Ukraine]. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Bulletin of Economic Science of Ukraine, 2(35), 43-47 [in Ukrainian]
2. Tkachenko, I. P., Tytarenko, V. I. (2024). Trudovyi potentsial: problemy ta perspektyvy rozvytku [Labor potential: problems and prospects of development]. The 5th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research». CPN Publishing Group, 611-615 [in Ukrainian]
3. Moroz, V. M. (2016). Trudovyi potentsial biznes-lidera: navchalnyi posibnyk [Labor potential of a business leader: a textbook]. DP «NVTs «Priorytety» [in Ukrainian]
4. Vasylytsiv, T. H., Mulska, O. P., Lupak, R. L., Bidak, V. Ya. (2022). Zberezhennia liudskoho kapitalu Ukrainy v umovakh viiny (chynnyk sotsialnoi vrazlyvosti naseleennia): postanovka problemy [Preservation of human capital of Ukraine in the conditions of war (factor of

social vulnerability of the population): problem statement]. *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky – Bulletin of LTEU. Economic Sciences*, 67, 43-48 [in Ukrainian]

5. Berton, K., Teit, E., Rufat, S. (2018). *Sotsialna vrazlyvist: kontseptualni osnovy ta heoprosorove modeliuвання [Social vulnerability: conceptual framework and geospatial modeling]. Vrazlyvist i stiikist do pryrodnykh nebezpek: Cambridge University Press*, 53-81 [in Ukrainian]

6. Lupak, R., Miziuk, B., Zaichenko, V., Kunytska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2022). *Mihratsiini protsesy ta sotsialno-ekonomichni rozvytok: vzaiemovplyvy ta rehuliatorna polityka [Migration Processes and Socio-Economic Development: Mutual Influences and Regulatory Policy]. Ahrama ta resursna ekonomika: Mizhnarodnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Agrarian and resource economy: International scientific electronic journal*, 8(1), 70-88 [in Ukrainian]

7. Kuznietsova, A. Ya., Skrynnyk, Z. E., Semiv, L. K. (2021). *Sotsialne zabezpechennia v Ukraini: navchalnyi posibnyk [Social security in Ukraine: a textbook]. Universytet bankivskoi spravy. Naukovo-doslidnyi tsentr TzOV «Aikiu Kholdynh» [in Ukrainian]*

8. Nemchenko, T. A., Kovalenko, Ye. V., Kovalenko, V. Ye. (2022). *Shliakhy zabezpechennia rozvytku trudovoho potentsialu Ukrainy v kryzovyi period [Ways to ensure the development of labor potential of Ukraine in the crisis period]. Finansovo-ekonomichni problemy rozvytku subiektiv hospodariuvannia v period stanovlennia innovatsiinoi ekonomiky: zb. nauk. pr.: vseukrain. nauk.-prakt. konf., m. Kryvyi Rih, 10 lystop. 2022 r. Kryvyi Rih: KNU, 610-612 [in Ukrainian]*

9. Novikova, O., Zaloznova, Yu., Azmuk N. (2022). *Vidnovlennia liudskoho kapitalu Ukrainy u pisliavoiennyi period z vykorystanniam perevah tsyfrovizatsii [Restoration of human capital of Ukraine in the post-war period using the benefits of digitalization]. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of European Economics*, 21(4), 407-427 [in Ukrainian]

10. Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy (2023). *Statystychni dani [Statistical data]. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/statistichni-dani.html> [in Ukrainian]*

11. Koval, O. (2024). *Onovlennia stratehii liudskoho rozvytku: aspekt repatriatsii bizhentsiv viiny [Updating the human development strategy: the aspect of repatriation of war refugees]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/onovlennya-stratehii-lyudskoho-rozvytku-aspekt-repatriatsiyi-bizhentsiv> [in Ukrainian]*

12. Minfin (2024). *Kilkist zareiestrovanykh bezrobotnykh [Number of registered unemployed]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/> [in Ukrainian]*

13. Minfin (2023). *Riven bezrobittia v Ukraini [Unemployment rate in Ukraine]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> [in Ukrainian]*

14. Trofaniuk, R. (2024). *Problemy vykorystannia trudovykh resursiv v Ukraini [Problems of labor resources use in Ukraine]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-24> [in Ukrainian]

15. *Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku "Pro Stratehiiu liudskoho rozvytku": Ukaz Prezydenta Ukrainy; Stratehiia vid 02.06.2021 № 225/2021 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 14, 2021 "On the Human Development Strategy": Decree of the President of Ukraine; Strategy of 02.06.2021 № 225/2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> [in Ukrainian]*

16. Mykhailyshyna, D., Samoiliuk, M., Tomilina, M. (2023). *Bizhentsi z Ukrainy: Khto vony, skilky yikh ta yak yikh povernuty? [Refugees from Ukraine: Who are they, how many are there and how to return them?]. Finalnyi zvit. Tsentr ekonomichnoi stratehii. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/bizhenczi-z-ukra%D1%97ni.-finalnij-zvit.pdf> [in Ukrainian]*

17. EU4Business (2022). *Prohrama «EU4Business: konkurentospromozhnist ta internatsionalizatsiia MSP» pidtrymuvatyme pidpriemstv pid chas voiennoho stanu [The EU4Business: SME Competitiveness and Internationalization program will support entrepreneurs during martial law]. URL: <https://eu4business.org.ua/news/the-eu4business-sme-competitiveness-and-internationalisation-programme-will-support-ukrainian-smes/> [in Ukrainian]*